

Fengslet i kontrollens tidsalder: Deleuzes skisse til kontrollsamfunnet som maktteoretisk utgangspunkt

Sigurd M.N. Oppegaard

Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Abstract: Gilles Deleuze's sketch of what he called «control societies» describes a historical period defined by control as the dominant form of power. Control is characterized by the depletion of boundaries between institutions, a continuous adjustment of the techniques of power based on given circumstances at any given moment, and the partitioning of people into individuals. A dividual depicts a multiplicity of features that separately can be observed and attempted to change. In this sense, the society of control constitutes a break with what Michel Foucault termed the disciplinary society, which was individualizing and characterized by separate institutions normalizing their populations based on predetermined castings. In this chapter, I introduce the control societies and describe the conceptual framework underlying Deleuze's argument. To demonstrate the relevance of this perspective for analyses of prison and other forms of power, I illustrate the concepts with a reading of the Norwegian Execution of Sentences Act and the Regulations to the Execution of Sentences Act. I show how confinement should not be the defining feature of a prison and that the boundaries between institutions appear porous and are surpassed by a network of techniques of power woven together to form a web of continuous control. I hypothesize that in a society such as this, imprisonment is primarily a way to implement profound measures for producing knowledge regarding inmates, and thus being able to better determine which initiatives promote the desired behaviour based on the always-varying conditions and purposes.

Keywords: Deleuze, control societies, power, theory

Sammendrag: Gilles Deleuzes skisse av det han kalte kontrollsamfunnet, beskriver en historisk periode definert av maktformen kontroll. Kontrollen kjennetegnes ved at grensene mellom forskjellige institusjoner brytes ned, en kontinuerlig tilpasning av maktteknikkene ut fra de til enhver tid gitte forholdene og en oppdeling av mennesker i divider. Et divid beskriver en mengde egenskaper som hver for seg kan observeres og forsøkes justert. Slik markerer kontrollsamfunnet et brudd med det Michel Foucault beskrev som det disiplinerte samfunnet, som ifølge ham var individualiserende og kjennetegnet av atskilte institusjoner som normaliserte populasjonen ut fra på forhånd fastlagte former. I dette kapitlet introduserer jeg idéen om kontrollsamfunnet og gjør rede for det begrepsmessige rammeverket som ligger til grunn for

Deleuzes argument. For å vise relevansen av dette perspektivet i analyser av fengsel og andre former for maktutøvelse, illustrerer jeg begrepene med en gjennomgang av straffegjennomføringen og forskrift om straffegjennomføring. Jeg viser hvordan innesperringen ikke bør forstås som fengslets definierende egenskap, og at skillet mellom institusjoner i kontrollsamfunnet fremstår som porøse og overskredet av et nettverk av maktteknikker som vever dem sammen til et nett av kontroll. Jeg hypotetiserer at i et slikt samfunn handler det å fengsle først og fremst om å kunne iverksette dyptgripende tiltak for å produsere kunnskap om de innsatte, og dermed bedre kunne avgjøre hvilke tiltak som fremmer den ønskede atferden ut fra de alltid varierende betingelsene og formålene.

Nøkkelord: Deleuze, kontrollsamfunnet, makt, teori

1. Innledning

I overgangen fra 1980- til 1990-tallet skisserte den franske filosofen Gilles Deleuze (1926–1995) fremveksten av en form for makt som markerer begynnelsen på det han kaller *kontrollsamfunnet*.¹ I dette kapitlet vil jeg beskrive denne samfunnsformen og vise hvordan Deleuzes begreper kan tilby nye perspektiver på fengslet som maktutøvende institusjon. De siste tiårenes fengselsforskning har, i kjølvannet av Michel Foucaults (1926–1984) analyse av det moderne fengselsvesenets fremvekst i boken *Overvåkning og straff* fra 1975 (Foucault, 1994), i stor grad vært orientert mot å analysere maktutøvelse. Analysene har ofte vært basert på begrepet *disiplinering*, som Foucault utviklet for å beskrive hvordan fengslet styrer de innsatte (se for eksempel Ugelvik, 2011). I *Overvåkning og straff* argumenterer Foucault for at det i fengslet fra midten av 1800-tallet vokser frem en form for makt som i økende grad også definerer samfunnet utenfor fengselsmurene. Deleuzes mest sentrale poeng er at samfunnet etter andre verdenskrig har utviklet seg til en organisering som på flere måter skiller seg fra det Foucault kaller det disiplinierende samfunnet. Ifølge Deleuze defineres kontrollsamfunnet i stedet av maktformen *kontroll*, hvis kjennetegn utgjør det jeg mener er et interessant utgangspunkt for analyser av maktutøvelse i samtidens institusjoner.

Deleuze og idéen om kontrollsamfunnet er i liten grad blitt tatt i bruk i maktorienterte fengselsstudier. Derfor ønsker jeg med dette kapitlet å introdusere Deleuzes skisse av kontrollsamfunnet og maktformen kontroll. Jeg vil vende tilbake til fengslet for å undersøke hvordan institusjonen som var grunnlaget for Foucaults forståelse av det disiplinierende samfunnet, kan forstås med utgangspunkt i tanken om at en ny

maktform, *kontrollen*, definerer samfunnsorganiseringen. Argumentet bygger på den samme antagelsen som hos Foucault i *Overvåkning og straff*: Det er en viss homologi mellom fengslet og samfunnet som helhet, og studier av enkeltinstitusjoner kan derfor være gode kilder til å beskrive egenskaper ved den overordnede sosiale organiseringen. Jeg vil først gjøre rede for disiplineringsmakten og Foucaults beskrivelse av det disiplinerende samfunnet, og deretter sammenligne denne med Deleuzes skisse til kontrollsamfunnet. Jeg vil beskrive kontrollsamfunnet ved å presentere dets begrepsmessige grunnmur og definere kontrollen som en maktform sammensatt av tre maktteknikker. For å eksemplifisere og vise relevansen av Deleuzes perspektiv, vil jeg illustrere Deleuzes begrepsapparat og argument med en gjennomgang av Lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) (2001) og forskrift om straffegjennomføring (2002). Gjennomgangen vil kunne illustrere måten kontrollmakten utøves på i en av de institusjonene Deleuze mener er i krise ved kontrollsamfunnets inntog – fengslet. En lov kan sees på som en etablering og standardisering av maktrelasjoner, som – ifølge Foucault (1980: 119, se også 1999: 96–102) – ikke bare sier «nei» og forbyr, men er en produktiv kraft som skaper og frembringer handlinger, og som på den måten er en god illustrasjon på prinsippene som ligger til grunn for kontrollsamfunnet. Maktrelasjonene og maktutøvelsen i norske fengsler kan selvfølgelig ikke reduseres til sitt juridiske uttrykk, men bør studeres i praksis for en helhetlig analyse. Jeg gjør ingen empirisk analyse av norske fengsler i dag, og min korte gjennomgang bør ikke sees på som annet enn et forsøk på å eksemplifisere Deleuzes skisse av kontrollsamfunnet. Jeg mener heller ikke at kontrollsamfunnet nødvendigvis er en «sann» beskrivelse av vår tids samfunn. Det er mer fruktbart å bruke Deleuzes argumentasjon som et begrepsmessig rammeverk som gjør det mulig å undersøke samtiden empirisk med et nytt maktanalytisk utgangspunkt.

1.1. Makt og historie

I siste kapittel av *Seksualitetens historie I* går Michel Foucault (1999) gjennom forskjellige måter makt er blitt utøvet på de siste par hundre år, og prinsippene som ligger til grunn for hvordan mennesker styres. Her, som

i Foucaults overordnede prosjekt, brukes maktformer som et begrep for å definere og avgrense historiske perioder. Fra den enevidlige kongens styre gjennom å tilegne seg retten til og kontrollen over populasjonens liv og død (Foucault, 1999: 147), vokser det fra det Foucault kaller den «klassiske» tidsalder – fra midten av det 16. til det 18. århundre –, frem en type makt som «har som funksjon å stimulere, forsterke, kontrollere, overvåke, forøke og organisere de kreftene den legger under seg» (Foucault, 1999: 149). Maktutøvelsen handlet ifølge Foucault mer og mer om å gjøre populasjonen produktiv ved å frembringe bestemte atferder, og argumenterer for at denne makten i løpet av det 19. århundre utviklet seg til to sentrale former: *disiplineringen*, der de enkelte kroppene organiseres gjennom «dressur» for å utvinne deres «produktive krefter» gjennom en «forøkning av dens nytte og føyelighet», og *biomakten*, som retter seg mot populasjonens kropp som biologiske vesener (Foucault, 1999: 152). Begge disse maktformene representerer en orientering bort fra «dødens gamle kraft» og henimot «forvaltning av kroppene og den beregnende styringen av livet» (Foucault, 1999: 152): disiplinen innfor de forskjellige samfunnsinstitusjonene, biomakten på det «praktisk-politiske og økonomisk-beregnende feltet» (Foucault, 1999: 153). Maktanalysen blir på den måten inngangen til en mer generell karakteristik av historiske samfunnsformer.

Den maktanalytiske historieskrivingen kommer tydelig til uttrykk i siste kapittel av *Overvåkning og straff* (1994: 261–274), der Foucault beskriver det han kaller «det fengselsaktige»: Samfunnet utenfor fengslets murer preges av den samme logikken og maktformen som innenfor – samfunnet for øvrig er *som* fengslet. Når han i forelesninger senere i livet retter blikket mot egen samtid, analyserer han nye måter å utøve makt. Gjennom begrepet *governmentality* – eller styringsmentaliteter – beskriver Foucault en form for makt som styrer populasjonen mot bestemte mål ved å lage rammer aktørene må handle innenfor, for at menneskene skal styre seg selv (Eliassen 2016: 164). I forelesningene som Foucault kalte *Biopolitikens fødsel*, fra 1978 til 1979, analyserer han en nyliberal *governmentality* der befolkningen konseptualiseres som «selvets entreprenører» som reagerer på (økonomiske) insentiver (Foucault, 2009; se også Foucault, 2012).

Deleuzes periodisering av kontrollsamfunnet følger den samme historieteoretiske logikken som hos Foucault: Samfunnsformer defineres av

den dominerende formen for maktutøvelse. I dialog med *Overvåkning og straff* og Foucaults andre tekster om fengslet og innesperring, argumenterer Deleuze for at de disiplinerende institusjonene og deres måte å trene kroppene er i ferd med å bryte sammen (Deleuze, 1995b: 178). Det disiplinerende samfunnet må vike for kontrollsamfunnet, idet kontrollen sakte, men sikkert erstatter disiplinen som den dominerende formen for maktutøvelse. Det betyr ikke at alle former for disiplinering forsvinner over natten, både Foucault og Deleuze var tydelige på at forskjellige maktformer kan eksistere samtidig (Deleuze, 1995b: 178; Gilbert og Goffey, 2015: 9–10). Det sentrale, skriver Deleuze, er at «we're at the beginning of something new» (Deleuze, 1995b: 182), der nye maktteknikker gradvis blir introdusert, og til sammen utgjør en maktform som baserer seg på nye epistemologier og logikker.

1.2. Deleuze og Foucault

Foucault og Deleuze var venner og kolleger ved Université Paris-VIII. Deres tankeunivers plasseres ofte sammen under merkelappen «post-strukturalisme», men deres tilnærming til filosofisk praksis var ulik: Foucault var idéhistoriker, Deleuze fagfilosof i tradisjonell forstand. Etter Foucaults død skrev Deleuze en bok om Foucaults tenkning (Deleuze, 1988) og førte ham dermed inn i rekken av filosofer som Hume, Nietzsche, Bergson og Spinoza, som Deleuze tidligere hadde skrevet bøker om. Deleuze mener at selv om Foucault ofte sees på som «the theorist of disciplinary societies and of their principal technology, *confinement* [...]», var han egentlig «one of the first to say that we're moving away from disciplinary societies, we've already left them behind» (Deleuze, 1995a: 174, originale uthevinger). Dette kan sees på som en beskrivelse av Foucaults overordnede analytiske utvikling, men det finnes tegn på at Foucault var oppmerksom på overgangen fra det disiplinerende samfunnet, allerede i *Overvåkning og straff*, der han skrev at mens de

disiplinære anstaltene øker i antall, har på den annen side deres metoder en viss tendens til å «de-instituere» seg, dvs. ikke lenger fungerer innen bestemte, lukkede institusjoner. De massive og kompakte disiplinære metoder oppløses i smidige kontrollmetoder, som lett kan tilpasses nye oppgaver. Iblant er det de

lukkede anstaltene som i tillegg til sin egentlige funksjon, pålegger seg å holde oppsyn med en del av omgivelsene, ved å iverksette en rekke laterale kontrolltiltak. (Foucault, 1994: 188)

Deleuze mener innesperringen som definerte det disiplinære samfunnet, er byttet ut med et nettverk av teknikker som til enhver tid tilpasser seg forholdene og målene (Deleuze, 1995b: 178). Dette er kjernen i maktformen Deleuze kaller kontroll, og som han utvikler til å bli en beskrivelse av en hel samfunnsform: *kontrollsamfunnet*.

I dette kapitlet er jeg ikke interessert i å gå inn på diskusjoner om straffens rolle i samfunnet, eller relasjonen mellom sosiale forhold og kontrollsamfunnets strafferegime. Mitt anliggende er å presentere Deleuzes beskrivelse av kontrollsamfunnet som et perspektiv for å undersøke makttøvelse i fengsler og samfunnet for øvrig. I tråd med Deleuzes advarsel vil jeg heller ikke vurdere hva som er «verst» av det disiplinerte samfunnet og kontrollsamfunnet. Det er en lite fruktbar inngang til problemet, mener han. Ifølge Deleuze er det ikke et spørsmål

of asking whether the old or new system is harsher or more bearable, because there's a conflict in each between the ways they free and enslave us. [...] It is not a question of worrying or of hoping for the best, but of finding new weapons. (Deleuze, 1995b: 178)

Spørsmålet jeg vil undersøke, er hva som skjer hvis man begynner analysen med et annet teoretisk utgangspunkt. Hva ser man da?

2. Maktformenes begreper og struktur

Jeg vil i denne delen redegjøre for Foucaults beskrivelse av disiplinermakten og deretter presentere Deleuzes idé om kontroll – maktformen som definerer den samfunnsformen han kaller kontrollsamfunnet.

2.1. Foucault om disiplinering

I Foucaults analyse av fengslets historie finner han en bestemt maktform – disiplineringen – som etableres i sin ideelle form i fengselsinstitusjonen

slik den blir utformet på midten av 1800-tallet (Foucault, 1994: 261). Disiplineringen kombinerer teknikker fra klosteret, fabrikken, skolen, anstalten osv., og erstatter eneveldet som dominerende maktform idet den sprer seg ut fra fengslet og gjør samfunnet *fengselsaktig*.

Foucault beskriver disiplineringen som bestående av en romlig distribusjon av individer, der hver fange får sin celle; som retter seg mot individenes atferd, «less in the name of law than on behalf of order and regularity», for å korrigere unormal og forstyrrende oppførsel; og til sist som et system som unnslipper, helt eller delvis, det vanlige rettssystemets kontroll, ved å etablere sitt eget maktapparat (Foucault, 2015: 257). Med fremveksten av fengslet som en generell straffeteknikk, endret ifølge Foucault kroppen seg som objekt for straff: Fra kun å bli merket som «forbryter», skulle kroppen i fengslet *trenes* (Foucault 2015: 261).

Foucault karakteriserer videre fengslet som en «total institusjon» som tar seg av «alle sider ved individet, dets legemlige dressur, arbeidsevne, daglige oppførsel, moralske habitus, tendenser» (1994: 209) og har som hovedformål å «forvandle individets atferd» (Foucault, 1994: 239). Men fengslet er samtidig en disiplinerende institusjon hvis teknikker ikke kan reduseres til innesperring, mener Foucault (1994: 220). Disiplineringsmakten tar i bruk det lukkede rommet for å adskille individer slik at de ikke skal slå seg sammen eller flykte, og etablerer på den måten et «analytisk rom» (Foucault, 1994: 132), der hver og en får tildelt sin romlige plass: Alene i sin celle skal fangen møte sin egen moral og samvittighet og selv transformeres. På den måten er «murene selve straffen» og en materialitet som i seg selv utøver en makt uavhengig av vokternes tvang (Foucault, 1994: 212). Dermed produserer disiplinen kategorien «individ», som samtidig er «gjenstand og redskap for øvrighetens maktutøvelse» (Foucault, 1994: 155). Disiplinen består videre av teknikker for å styre hva disse individene foretar seg, gjennom å bestemme hva som skal foregå til hvilke tider (Foucault, 1994: 138), og hvordan kroppene kan bevege seg (Foucault, 1994: 140). Dette gjør det mulig å sette individene sammen til et stort «maskineri», der alle virker sammen for å produsere effekter som er større enn summen av delene (Foucault, 1994: 150). Det overordnede målet med disiplineringen er, ifølge Foucault, at «[m]enneskemylderet 'dresseres' til et mangfold av individuelle enheter – atskilte små celler,

organiske, selvstendige enheter, suksessive stadier, kombinatoriske segmenter», som til sammen utgjør en produktiv enhet à la fabrikkens samlebåndsproduksjon (Foucault, 1994: 155).

«Den gode dressurs midler», disiplineringens teknikker, består ifølge Foucault av det hierarkiske blikket, den normaliserende sanksjon og til sist eksaminasjonen, der de to første virkemidlene kombineres (Foucault, 1994: 155). Gjennom disiplinens romlige organisering blir individene synlige, uten at de selv kan se at de blir observert (Foucault, 1994: 156). Prinsippet om det hierarkiske blikket fungerer altså gjennom de disiplinierende institusjonenes fysiske utforming (Foucault, 1994: 161), aller tydeligst i det panoptiske diagrammet (Foucault, 1994: 175–201). Observasjon gjør det videre mulig å «gjøre de minste biter av oppførselen tilgjengelig for straff», og å sanksjonere «alle regelbrudd, alle avvik» (Foucault, 1994: 162). Sanksjoneringen skal redusere avvikene og er ment å ha en normaliserende funksjon på individene (Foucault, 1994: 165).

Den hierarkiske bevoktningen og normaliserende sanksjon kombineres i den tredje teknikken, eksamen og eksaminasjon, et «normaliserende blikk, en bevoktning som gjør det mulig å stemple, klassifisere og straffe individene» (Foucault, 1994: 167). For eksaminasjonen er innesperringen sentral: Å holde individer fast på gitte steder åpner for en mer eller mindre ustanselig eksaminasjon (Foucault, 1994: 168). Disiplinen skaper slik et «dokumentert individ» som kan beskrives og analyseres (Foucault, 1994: 171). Her er Foucaults forståelse av sammenhengen mellom kunnskap og makt tydelig: Kunnskapen er immanent i og samtidig en betingelse for maktrelasjonen (se Foucault, 1999: 110; 1994: 30). Maktutøvelsen baserer seg på hvordan mennesket forstås, og hva fengslet «vet» om sine fanger, samtidig som kunnskapsproduksjonen er avhengig av etablerte maktrelasjoner.

Foucault gjør noen interessante bemerkninger når han skriver at disiplinens inndeling av rommet «krever iblant innelukkethet» (Foucault, 1994: 131), og videre at «prinsippet om ‘innestenging’ er hverken konstant, uunnværlig eller tilstrekkelig for de disiplinære apparater» (Foucault, 1994: 132). Det er altså en viss ambivalens i Foucaults beskrivelse av innesperringens rolle i det disiplinierende samfunnet, noe som kan sees på som nok et tegn på Deleuzes påstand om at Foucault foregrep utviklingen

av en ny maktform. Deleuze poengterer også denne spenningen i boken sin om Foucault (Deleuze, 1988), der han skriver at «innesperringen faktisk alltid [har] vært et sekundært fenomen» for Foucault (Deleuze, 2009: 266). Det at man ofte har «framstilt det som om Foucault først og fremst var innesperringens tenker», mener Deleuze hindrer oss i å «forstå hans samlede prosjekt» (2009: 265). Ut fra et slikt perspektiv kan man tenke seg Deleuzes skisse til kontrollsamfunnet som en syntetisering og videreutvikling av idéer som er til stede i hele Foucaults maktanalytiske forfatterskap, fra *Overvåkning og straff* til de senere arbeidene med governmentality og styring av selvet, og samtidig som en anerkjennelse og fremheving av en tenkning som i stor grad har blitt oversett av den disiplineringorienterte Foucault-resepsjonen.

2.2. Deleuze om kontrollsamfunnet

Jeg vil i det følgende konseptualisere kontrollen som en maktform som består av tre elementer: dividualisering, kontinuerlig modulasjon og umiddelbar kommunikasjon. Disse tre elementene kan sees på som distinkte teknikker som kommer sammen og kombineres for å utgjøre en helhetlig maktform. Alle de tre elementene er hentet fra Deleuzes egne tekster, selv om han ikke gjør en slik skjematisk konseptualisering.

Mens fengslet var Foucaults modell for det disiplinierende samfunnet, er *motorveien* Deleuzes modell for kontrollsamfunnet: Motorveien er en samling av innretninger for å holde bilistene på veien og koordinere mange enheters bevegelser. Styringen kan ikke gjøres ut fra en på forhånd fastlagt strategi, men ved hjelp av et stort repertoar av teknikker som hele tiden tilpasses forholdene. Fartsgrenser justeres, potensielle farer skiltes, noen steder er det midtdeler, andre ikke. For at bilene ikke skal overskride den fastlagte fartsgrensen, benyttes det både stasjonær radarkontroll og mobile politipatroljer med fartsmålere. Motorveien kan dermed sees på som en fleksibel samling av styringsteknikker for å sikre trygg og effektiv trafikkavvikling med en populasjon av bilførere som kan kjøre dit de selv ønsker. Slik er kontrollens virkemåte, mener Deleuze, som skriver: «In making highways, for example, you don't enclose people but instead multiply the means of control. [...] People can drive infinitely and 'freely'

without being at all confined yet while still being perfectly controlled. This is our future» (Deleuze, 1998: 18). Kontrollsamfunnet kommer på den måten tydeligst til uttrykk i innesperringens begynnende irrelevans og stedets endrede funksjon. For mens disiplineringen er en lokasjonsbundet maktform som virker primært gjennom teknikker basert på å styre den enkeltes plassering og aktivitet på bestemte steder, er ikke kontrollen stedsavhengig på samme måte. Den virker uavhengig av hvor dens objekter befinner seg og er på vei. Cellen er avløst av bevegelse, og kontrollsamfunnets maktteknikker er ikke avhengig av å holde populasjonen i ro og samlet for å utøve makt (Bolt, 2011: 243).

Deleuze beskriver kontrollmakten som «a *modulation*, like a self-transmuting molding continually changing from one moment to the next, or like a sieve whose mesh varies from one point to another» (1995b: 179). Det er en maktform som ikke er interessert i å forme individer én gang for alle, men som virker og tilpasser seg kontinuerlig, hele tiden og overalt. Heller enn å påtvinge ett sett definerte normer, retningslinjer eller verdier på den enkelte, er kontrollen en maktform som følger med og iverksetter tilpassede tiltak for å justere atferd. Maktformen gjør det mulig å «løslate» befolkningen, slippe dem ut i det åpne, men samtidig ha full kontroll over dem. Kontrollsamfunnets nettverk av overvåkings- og styringsteknikker fester et stramt grep om befolkningens kropper «by instituting a kind of mobile and free form of enclosure» (Bogard, 2007), som utvider populasjonens kroppers bevegelsesmuligheter innenfor tydelig fastlagte rammer.

Denne typen styring er gjort mulig gjennom det Deleuze beskriver som «dividualisering» (Deleuze, 1995b: 180; se også Gilbert og Goffey, 2015: 12 og Williams, 2005). Dividualisering beskriver maktens objekt: det den retter seg mot og vil gjøre noe med. Det er et begrep som beskriver hva populasjonen styres som og blir konseptualisert som i maktutøvelsen. Kontrollsamfunnets dividualisering står i kontrast til Foucaults beskrivelse av det disiplinerende samfunnet som *individualiserende* (Foucault, 1994: 155). I *Overvåkning og straff* argumenterer Foucault som nevnt for at individer produseres av de disiplinerende maktteknikkene. I fengslet gis hver enkelt fange sin egen celle, og individet skilles ut av *massen*. På den måten utgjør individet i det disiplinerende samfunnet både objekt for

makten – altså det makten retter seg mot – og samtidig også et produkt av makten. Disiplineringen styrer populasjonen qua individer.

Men Deleuze hevder altså at kontrollsamfunnet kjennetegnes ved en type makt som ikke bryr seg om individer, men snarere om *divider*. Et individ er en entitet som ikke kan deles opp. Den er «in-dividable», udelelig og ikke-oppdelbar. I det moderne Vesten tenkes individet som autonomt, unikt, naturlig og ikke-reduserbart. Denne forståelsen har sin kilde i filosofer som Descartes, Hobbes og Lock, og via Adam Smith har den også festet seg i økonomisk teori. I dagens «liberal-demokratiske» kapitalisme er individet den minste byggesteinen, en entitet som gjennom menneskerettighetene har fått noen ukrenkelige rettigheter og samtidig en som gjør nytte-kostnadsanalyser for å optimere sine interesser (Williams, 2005). I kontrollsamfunnet, sier Deleuze, blir individer til *divider*, og massen til «samples, data, markets or ‘banks’» (1995b: 180). Kontrollen er en maktform som nettopp deler opp og bryter individet ned i enda mindre og justerbare deler, og som styrer populasjonen qua *divider*. Kontrollens objekt er det som kan tenkes som enkelte egenskaper eller kjennetegn ved mennesker. Det som tidligere var en udelelig og autonom enhet, er for kontrollmakten kun en sammensetning av mengder informasjon som nettopp *kan* tas fra hverandre, undersøkes og forandres separat. Handlinger, biologiske egenskaper, psykologiske faktorer og alle elektroniske spor blir parametere som makten kan ta som både objekter og mål.

Når Deleuze altså argumenterer for at individets tid er omme, og beskriver *dividet* som kontrollsamfunnets byggesteiner, peker han på at maktens konseptualisering av populasjonen har utviklet seg til noe som kan reduseres til datarepresentasjoner, det vil si informasjon om et menneske, et objekt, osv. I kontrollsamfunnet blir hver entitet konseptualisert og samtidig produsert som bestående av mange mindre deler som kan justeres. I tråd med teknologisk utvikling, og spesielt mulighetene for å analysere store mengder data, er det ikke lenger nødvendig å ta høyde for alt. Enkeltkomponenter kan justeres for å frembringe det ønskede utfallet.

Kontrollsamfunnet intensiverer kunnskapsproduksjonen om populasjonen på to måter. For det første blir stadig flere av aktivitetene vi foretar oss, registrert. Det gjelder spesielt digitale spor fra vår internettbruk. For det andre er vitenskapeliggjøringen av mennesket som et biologisk vesen

blitt stadig mer dominerende, samtidig som stadig mindre enheter blir gjort til kunnskapsobjekter (se Rose, 2001; og Rabinow og Rose, 2006). Populasjonen er i dag en stor mengde data om biologiske prosesser på nevro- og gennivå, og det er slike dividuelle egenskaper makten reagerer på og søker å endre. Et eksempel som illustrerer både dividualiseringen og kontrollsamfunnets overordnede logikk, kan hentes fra medisinsk historie: Før ble den tuberkuløse sendt av gårde for at hele «individet» skulle bli friskt på sanatoriet. Dagens antibiotika, derimot, er ikke avhengig av hvor personen befinner seg, for å fungere, men kurerer sykdommen uavhengig av hvor den syke befinner seg, ved kun å rette seg mot de delene av mennesket som gjør det «sykt».

Kontinuerlig modulasjon beskriver den måten kontrollen styrer populasjonen på. Den fungerer ved å tilrettelegge for bestemte typer handling, uten at det er snakk om en populasjon utgjort av aggregeringen av individer som skal normaliseres ved å trenes opp i et bestemt regime. Mens disiplinen trer ferdige atferdsmodeller over hodet på individene, varierer kontrollens maktinstrumenter kontinuerlig ut fra de til enhver tid gitte forholdene, som en form som hele tiden tilpasser seg (Deleuze, 1995b: 179). For kontrollen består populasjonen av divider som det samles informasjon om for på bakgrunn av denne å kunne forutse atferd og iverksette tiltak som til enhver tid tilpasses forholdene og målene.

Teknikker for *umiddelbar kommunikasjon* gjør det mulig både å få informasjon om hva som foregår, og å sende signaler for å modifisere rammene for atferd, i sanntid. Umiddelbar kommunikasjon beskriver en prosess der beslutninger følger fastlagte prosedyrer og mønstre, slik som saksbehandling i byråkratier og måten et elektronisk nøkkelkort låser opp en dør på. Det skjer gjennom en direkte tilpasning, umiddelbart gitt en bestemt verdi på en informasjonsparameter. Populasjonen trenger dermed ikke å sperres inne for at man skal kunne følge med og justere atferd. Overvåking er en sentral del av kontrollregimet, men ikke i disiplineringssamfunnets panoptiske form: Det handler ikke om at individer skal internalisere blikket som observerer dem, og dermed justere egen atferd, men om å samle inn informasjon som igjen tas i bruk for å tilrettelegge for populasjonens atferd. Systemet er preventivt: Det forutser og beregner sannsynligheter før utvalgte tiltak iverksettes.

På samfunnsnivå introduserer kontrollsamfunnet også bevegelse på en måte som skiller det fra det disiplinerte samfunnet. Sistnevnte utgjorde en samfunnsorganisering ved hjelp av distinkte institusjoner, som alle holder populasjonen fast og former den ved hjelp av teknikker for internalisering av et normativt program – tydelig og allerede definerte idéer om hvordan ting bør være, og hvordan disse tilstandene oppnås. Om det disiplinerte samfunnets organisering skriver Deleuze at «[i]ndividuals are always going from one closed site to another, each with its own laws» (Deleuze, 1995b: 177). Man begynner i familieinstitusjonen – sperret inne mellom hjemmets fire vegger –, før man trer inn i utdanningsinstitusjonen, der man kontinuerlig blir minnet på at man *ikke er hjemme lenger*. Skolen opererer etter sine egne regler og er tydelig avgrenset fra familien: «[T]hen the barracks ('you're not at school anymore, you know'), then the factory, hospital from time to time, maybe prison, the model site of confinement» (Deleuze, 1995b: 177). Det disiplinerte samfunnet sender altså individer fra den ene institusjonen til den neste, alle med særegne koder – men alle modellert etter fengslet – og utgjør til sammen et system av innesperringer som alle «begynner på nytt» og fungerer uavhengig. I det disiplinerte samfunnet har familien ett formål og ett sett med teknikker, mens skolen har et annet formål og andre teknikker.

Kontrollen, på sin side, fungerer overordnet alle institusjoner. Den etablerer teknikker for å justere atferd som traverserer det institusjonelle landskapet, og bruker de tidligere atskilte sonene for å forme mennesker som brikker i en sammenhengende regulering, på tvers av familien, skolen, sykehuset og fengslet. Den omorganiseringen av samfunnsinstitusjonene kontrollsamfunnet representerer, har to sider:

Den går for det første ut på å gi hver enkelt institusjon deloppgaver som tidligere tilhørte en annen institusjon, og kun den. Det er dette Foucault også, som tidligere nevnt, påpeker når han i *Overvåkning og straff* (Foucault, 1994: 188) observerer at institusjoner påtar og tilpasser seg nye oppgaver, og at skillene mellom tidligere distinkte samfunnsinstitusjoner dermed er i ferd med å bygges ned. En interessant parallell til denne dedifferensieringen av institusjonelle funksjoner er det Christie (1970: 75–77) kaller importmodellen. Importmodellen går ut på at institusjoner – for eksempel fengslet – konsentrerer seg om sin kjerneoppgave, og lar

andre spesialiserte institusjoner – kanskje primært skolevesenet og helsevesenet – tre inn i fengslet for å ivareta viktige, men, med tanke på institusjonens hovedansvar, eksterne oppgaver. Å ivareta fangenes helse forblir på den måten en funksjon *utenfor* fengslet. I kontrollsamfunnet begynner disse institusjonelle skillene å bli irrelevante. Institusjonenes oppgaver blir så omfattende og helhetlige at det ikke er snakk om å «hente inn» funksjoner «utenfra», men om et overordnet kontrollsystem som består av et nettverk av forskjellige kontrollteknikker.

For det andre omorganiseres samfunnet ved at det etableres teknikker for en kontroll som fungerer på et overordnet nivå. Gjeld og kredittscore-systemer er eksempler på slike, som henter informasjon og kriterier fra mange forskjellige institusjonelle kontekster. Kontrollteknikkene er ikke lenger forankret i eller begrenset til noen enkelt institusjon. På den måten har ikke institusjonene lenger sin spesifikke oppgave, men ivaretar sammen en helhet av atferdsregulering.

Deleuze mener med argumentene ovenfor at de innesperrende institusjonene fra den disiplinære perioden er i krise. De kjemper for å overleve, men ifølge Deleuze er kampen allerede tapt:

New kinds of punishment, education, health care are being stealthily introduced. Open hospitals and teams providing home care have been around for some time. One can envisage education becoming less and less a closed site differentiated from the workplace as another closed site, but both disappearing and giving way to frightful continual training, to continual monitoring of worker-schoolkids are bureaucrat-students. They try to present this as a reform of the school system, but it's really dismantling. In a control-based system, nothing's left alone for long. (Deleuze, 1995a: 175)

Maktformen Deleuze beskriver i sin skisse til kontrollsamfunnet, kan dermed sies å bryte disiplinens stedsbunnethet på to måter: For det første retter den seg mot objekter mens de er i bevegelse, og er ikke nødt til å holde dem fast for å justere deres atferd. For det andre fungerer den uavhengig og overordnet hver enkelt institusjon. «Confinements are *molds*, different moldings, while controls are a *modulation*», skriver Deleuze (1995b: 178). Støpeformene som disiplineringen virket gjennom, erstattes av modulasjon – en måte å bearbeide et objekt på der det fra før

ikke finnes noen fastlagt form objektet skal passe inn i. Det finnes ingen allerede eksisterende kategori, men en konstant tilpasning uavhengig av lokasjon (se Hui, 2015). Slik virker kontrollmakten på et mikronivå, men også på samfunnsnivå, der kontrollsamfunnet utgjøres av et sømløst nettverk av uatskillelige kontrollteknikker.

3. Kontrollsamfunnet eksemplifisert

Jeg vil nå eksemplifisere Deleuzes begrepsmessige rammeverk for kontrollsamfunnet med en gjennomgang av lov om straffegjennomføring (2001) og forskrift om straffegjennomføring (2002). Dermed vil jeg også vise hvordan Deleuzes begreper og idé om kontrollsamfunnet kan tas i bruk i analyser av fengsel og andre maktutøvende institusjoner. Disse tekstene gir imidlertid bare begrenset innsikt i fengslets virkelighet. Det kan potensielt være stor diskrepans mellom lovtekster – som offisielle representasjoner – og institusjonell praksis.

3.1. Kontroll i norske fengsler

Kontroll er, som vi har sett, en utvikling av og samtidig en kontrast til disiplineringsmakten, som Deleuze mener hører fortiden til, først og fremst markert av det han beskriver som en nedbrytning av et samfunn organisert ved hjelp av avlukker og innesperring. I kontrollsamfunnet kan fengslet sees på som en institusjon som gjør iverksettelsen av en rekke forskjellige maktteknikker mulig, som ikke er mulig utenfor straffens institusjoner. Straffedømte og innsatte i fengsler har ikke det samme juridiske kravet på «frihet» og autonomi som «frie» samfunnsborgere, hvilket lar Kriminalomsorgen underlegge dem et intensivt kontrollregime. Å sperre inne, hvilket jo faktisk foregår i fengsler i dag, kan sies å ikke i seg selv være den dominerende maktteknikken og metoden for å styre populasjonen, men det gjør det mulig å benytte andre teknikker som ellers ikke ville vært tilgjengelige. Makt utøves i form av en kontinuerlig modulasjon av en populasjon som er konseptualisert og produsert som divider gjennom umiddelbar kommunikasjon.

Kontrollsamfunnets styringsrasjonalitet illustreres allerede i andre paragraf av straffegjennomføringsloven, der straffens formål beskrives som avgjørende for hvordan den skal gjennomføres. De tiltakene som iverksettes, skal gjøre at den innsatte ikke igjen begår lovbrudd, og de skal være «betryggende for samfunnet» og sikre den innsatte «tilfredsstillende forhold» (straffegjennomføringsloven, 2001: §2). Her er det ingen overordnede etiske eller transcendent argumenter som legitimerer straffen, hvilket nødvendigvis heller ikke er lovens oppgave, men kan finnes i andre juridiske dokumenter. Loven er motivert av å «fremme domfeltes tilpasning til samfunnet». Teknikkene som skal tas i bruk for å oppnå dette målet, skal tilrettelegge for en type atferd der domfelte selv gjør en «innsats for å motvirke nye straffbare handlinger» (straffegjennomføringsloven, 2001: §3). Fængslet kan derfor ikke sies å ha som mål å trenе de fængslede opp ut fra en definert mal for hvordan de skal oppføre seg. Med Deleuze kan man heller si at fængslet er en institusjon som forsøker å «motvirke nye straffbare handlinger» ved å kontinuerlig tilpasse kontrolltiltakene.

I den videre gjennomgangen av straffegjennomføringsloven (2001) og forskrift om straffegjennomføring (2002) – to av flere dokumenter som fastlegger fængslets spilleregler – vil jeg peke på noen av de måtene fængslet produserer og skaffer seg kunnskap om de domfelte og innsatte på, og det kontrollrepertoaret som er tilgjengelig for fængslet. Deretter vil jeg konkludere ved å antyde hvordan fængslet kan forstås som en del av kontrollsamfunnet.

3.2. Fængslets kunnskapsproduksjon

For å kunne observere hva som foregår, og hvem som til enhver tid befinner seg, i fængslet, er det etablert metoder for å produsere kunnskap om de enkelte innsatte og institusjonen. Forskrift om straffegjennomføring presiserer at fellesskapet i fængslet må holdes øye med. I høysikkerhetsfængsel skal fellesskapet «være under stadig tilsyn og kontroll», mens tilsynet i fængsel med lavere sikkerhetsnivå og overgangsbolig blir bestemt «ut fra de forhold som foreligger» (2002: §3–9). For å opprettholde «ro og orden og ivareta sikkerheten» og tilpasse kontrolltiltakene,

kan personopplysningene til den innsatte (informasjon som kan knyttes til en enkeltperson) «behandles» (straffegjennomføringsloven, 2001: §4c) – definert som «enhver bruk av personopplysninger, som f.eks. innsamling, registrering, sammenstilling, lagring og utlevering eller en kombinasjon av slike bruksmåter» (personopplysningsloven, 2000: §2). Det samme gjelder personopplysninger om innsattes pårørende og andre som har eller søker kontakt med en fengslet. I tillegg kan Kriminalomsorgen hente ut informasjon om innsatte fra folkeregisteret, barneverns- og sosialtjenesten, helse- og omsorgstjenesten og kommunikasjonstjenester, uten å bli hindret av taushetsplikten (straffegjennomføringsloven, 2001: §7a). Det såkalte Infoflyt-systemet gjør det også mulig for Kriminalomsorgen og politiet å utveksle «beskyttelsesverdig informasjon» (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012: 9), som skal forebygge og forhindre rømning, vold og kriminelle handlinger, og ivareta sikkerheten i fengslet. Innsatte kan registreres i Infoflyt-systemet hvis det, basert på en vurdering av vedkommendes historie og oppførsel, kan antas at personen er en potensiell trussel mot sikkerheten og roen i institusjonen (straffegjennomføringsloven, 2001: §4f). For å forebygge «uorden eller straffbar handling» kan også hver enkelt innsatt, deres rom og eiendeler undersøkes (straffegjennomføringsloven, 2001: §28). Undersøkelsene kan gjøres på fengslets område, men også utenfor «mur og gjerde» (forskrift om straffegjennomføring, 2002: §3–25). Det betyr at fengslet kan skaffe til veie en rekke sensitive opplysninger om den enkelte innsatte og personer vedkommende er i kontakt med, både for å justere kontrolltiltakene ut fra de egenskapene som kjennetegner hver enkelts situasjon, og for å kunne avverge potensielle uønskede hendelser i fengslet. Samtidig utgjør ikke fengselsmurene en absolutt grense for kontrollens jurisdiksjon.

«[F]or å avdekke bruk av rusmidler, bedøvelsesmidler, hormonpreparater eller andre kjemiske stoffer som ikke er lovlig foreskrevet», kan Kriminalomsorgen videre pålegge alle innsatte som ikke er prøveløslatt, å avgi urin- og blodprøver (straffegjennomføringsloven, 2001: §29). Her navngis ikke konkrete stoffer som det er ulovlig å ha i kroppen. Poenget er snarere at bestemte stoffer *kan* være straffbare hvis den innsatte ikke har tillatelse til å bruke dem. Hvis Kriminalomsorgen videre anser det som sannsynlig at den domfelte har stoffer i kroppen uten korrekt

tillatelse, «kan kriminalomsorgen beslutte at domfelte skal settes i enerom med spesialtoalett», eller «benytte radiologisk undersøkelse for å påvise stoffet» (straffegjennomføringsloven, 2001: §29). Fængslet kan ta i bruk rimelig inngående teknikker for å undersøke den innsattes bruk av rus- og legemidler, men uten at det handler om «svak karakter», moral eller verdier. Problemet er her ikke stoffene i seg selv. Poenget er snarere at rus og medisinerer skal foregå på fængslets premisser og under fængslets *kontroll* (se Alerics kapittel, kap. 4): Alle deler av mennesket skal observeres og kunne justeres, for på den måten å frembringe en atferd som fører den enkelte bort fra aktiviteter som defineres som kriminelle.

I disse teknikkene for kunnskapsproduksjon kommer det frem hvordan fængslet konseptualiserer de innsatte og gir en beskrivelse av «hvem de er», for å kunne bedømme sannsynlighetene for forskjellige utfall og situasjoner. I tråd med det Deleuze beskriver som individualisering, bryter fængslet fangene ned i datakomponenter – alder, bosted, etnisitet, eventuell gjengtilhørighet, forbrytelsens alvorlighetsgrad, osv. – som representerer potensielle «røde lys» eller kjennetegn som etterspør en ytterligere forsiktighet eller bestemte tiltak. Fængslet kartlegger kontinuerlig aktivitetene og hva som befinner seg innenfor institusjonen, og forsøker slik å forutse hva som vil skje, og vurderer risiko og hva som er de beste tiltakene å iverksette. Alt dette er teknikker for å produsere kunnskap som *kan* tas i bruk.

3.3. Fængslets kontrollrepertoar

All informasjonen og kunnskapen som hentes inn og produseres om fangene og hva som foregår i fængslet, danner grunnlaget for fængslets vurdering av hvilke tiltak som kan iverksettes for å oppnå bestemte mål, og som reaksjoner på forhold som måtte oppstå. Dette er kjernen i kontrollens kontinuerlige modulasjon: Hvilke tiltak som iverksettes, kan ikke deduseres ut fra en a priori norm, men må alltid avgjøres på bakgrunn av en vurdering av den konkrete foreliggende situasjonen.

Regler for «ro, orden og disiplin» består av straffegjennomføringsloven og forskrift om straffegjennomføring, i tillegg til å være fastlagt i detalj på lokalt nivå i hvert enkelt fængsel. Hvis de innsatte ikke «retter seg etter

bestemmelsene», kan de ansatte i fengslet ta i bruk fysisk makt, gitt at det vurderes som «nødvendig og forsvarlig» og «mindre inngripende tiltak» har vist seg utilstrekkelige (forskrift om straffegjennomføring, 2002: §3-11). Innsatte kan «utelukkes fra fellesskapet med andre innsatte» hvis de skaper uønsket atferd (straffegjennomføringsloven, 2001: §37). Ved brudd på «reglene for ro, orden og disiplin» kan Kriminalomsorgen ilegge fem forskjellige reaksjoner. Disse reaksjonene består av å gi «skriftlig irettesettelse», frata innsatte «dagpenger i en bestemt periode», frata «begunstigelse»², utelukke innsatte fra «fritidsfellesskapet eller andre aktiviteter i fritiden for et tidsrom av inntil 20 dager» eller frata innsatte «adgang til permisjon for et tidsrom av inntil fire måneder» (straffegjennomføringsloven, 2001: §40). I det som defineres som «alvorlige» situasjoner, der målet er å «avverge alvorlig angrep eller skade, hindre iverksettelse av alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom, hindre alvorlige opptøyer eller uroligheter, hindre rømning [...], avverge ulovlig inntrenging i fengsel, eller sikre adgang til sperret eller forskanset rom», kan Kriminalomsorgen benytte «tvangsmidler». Disse består av «sikkerhetscelle, sikkerhetsseng eller annet godkjent tvangsmiddel», og «skal brukes med varsomhet slik at ingen blir påført unødig skade eller lidelse» (straffegjennomføringsloven, 2001: §38). Valg av tiltak for å opprettholde «ro, orden og disiplin» foregår altså gjennom en vurdering av hva som i de gitte tilfellene er nødvendig. De er ikke fastlagt i en statisk protokoll, men er til enhver tid varierende.

Hvis det «av sikkerhetsmessige grunner» ansees som nødvendig, kan besøk i fengslet måtte gjennomføres under observasjon av tilsatte, «ved overhøring av samtale, ved bruk av glassvegg eller ved å forby fysisk kontakt mellom innsatte og den besøkende», i tillegg til at samtalen kan bli pålagt å føres «på et språk de tilsatte behersker» (straffegjennomføringsloven, 2001: §31). Hvis «det er grunn til å anta at besøket vil bli misbrukt til planlegging eller gjennomføring» av handlinger klassifisert som kriminelle, eller som kan «forstyrre ro, orden og sikkerhet» i fengslet, kan Kriminalomsorgen nekte den innsatte besøk (straffegjennomføringsloven, 2001: §31). Det samme gjelder telefonsamtaler, som også kan tas opp (forskrift om straffegjennomføring, 2002: §3-29). Kjernen i disse reglene er at innsatte godt kan ha kontakt med verdenen utenfor murene, men

hvis det vurderes som sannsynlig at kontakten kan føre til atferd som Kriminalomsorgen ser på som problematisk, kan kontakten styres til å måtte foregå på måter Kriminalomsorgen kan «kontrollere», det vil si kunne observere og gripe inn overfor hvis «nødvendig». Her kan man se hvordan relasjonen mellom observasjon og tiltak – kunnskap og makt – etableres som del av et system av umiddelbar kommunikasjon, der hendelser og situasjoner blir møtt med bestemte reaksjoner ut fra hva som kjennetegner dem.

I sitt kontrollrepertoar har fengslet hentet tiltak fra andre institusjoner. Det illustrerer Deleuzes poeng om at grensene mellom samfunnsinstitusjonene bygges ned, og de «totale institusjoners» sammenbrudd. En rekke andre institusjoner er i dag til stede i fengslet. Personopplysninger kan tas i bruk for å tilrettelegge for «tjenester fra andre etater med sikte på å fremme innsattes og domfeltes tilpasning til samfunnet» (straffegjennomføringsloven, 2001: §4c). Samtidig som andre institusjoner virker på innsiden av fengslet, holdes ikke de innsatte fullstendig isolert. Selv om datamaskiner med internettilkobling i utgangspunktet er forbudt i fengsler med høyt sikkerhetsnivå, kan innsatte ta dem i bruk hvis «det er særlig grunn til det og når det finnes sikkerhetsmessig ubetenkelig» (forskrift om straffegjennomføring, 2002: §3–20). Her finner vi altså igjen det samme resonnementet som er nevnt ovenfor om post, telefon og besøk: Kontakt med omverdenen er mulig, men kun på fengslets premisser og under fengslets kontroll. Et illustrerende eksempel gjelder innsatte i fengsler med «særlig høyt sikkerhetsnivå», som også skal ha «regelmessig legetilsyn». Legetilsyn skal «som hovedregel skje inne i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå», men det kan skje utenfor hvis nødvendig. Da må det «på forhånd vurderes om væpnet politi skal delta som vaktstyrke til enhver tid» (forskrift om straffegjennomføring, 2002: §6–7). Slik overlapper fengslets kunnskap og maktutøvelse med andre institusjoner. Deres teknikker kombineres – fengslets bevoktning, helsevesenets biomedisinske klassifisering av kropper og her også politiets voldspotensial – og danner et nettverk av teknikker for en sømløs kontroll, der grensene mellom institusjoner er diffuse. De forskjellige institusjonene kan hente inn teknikker utenfra – fra hverandre – når det ansees som fornuftig og formålstjenlig, og samarbeider på den måten om å danne et helhetlig grep

om populasjonen, som til enhver tid observeres og registreres. Dette gjør det mulig å tilrettelegge for ønsket atferd. Slik trer utsiden inn i fengslet, mens det som befinner seg innenfor, strekker seg ut forbi murene.

4. Konklusjon. Kontrollsamfunnet og fengslet som kontrollinstitusjon

Deleuze gir en beskrivelse av kontrollsamfunnet som en samfunnsform definert av en maktform som hele tiden vurderer sine tiltak og kobler sammen teknikker fra forskjellige institusjoner. Kontrollmakten retter seg mot populasjonen qua divider, en konseptualisering av mennesket som ikke er opptatt av hele individet, men som snarere deler populasjonen opp i komponenter som hver for seg kan undersøkes og justeres. I kontrollsamfunnet utøves makt over objekter som er i kontinuerlig bevegelse og endring. Makten fungerer derfor ikke på bakgrunn av normer og verdier som er fastlagt på forhånd, og som pålegges dens objekter, den fungerer snarere ved kontinuerlig å observere og samle inn informasjon som gjør det mulig å tilpasse tiltakene til stadig skiftende forhold og motiver. Det gjør også at den institusjonelle ordenen etableres som et ensemble av maktteknikker og kunnskapsutveksling som i fellesskap regulerer populasjonen. I dette kapitlet har mitt anliggende vært å introdusere det perspektivet og de begrepene Deleuze lar oss ta i bruk for å se verden på nye måter. Jeg har deretter illustrert Deleuzes argumenter med en gjennomgang av straffegjennomføringsloven (2001) og forskrift om straffegjennomføring (2002), ikke for å gjøre en empirisk analyse av fengslenes maktutøvelse, men for å eksemplifisere hvordan man kan tenke om makt i et perspektiv som er basert på Deleuzes skisse til kontrollsamfunnet.

En hypotese jeg vil presentere på bakgrunn av denne gjennomgangen av de to lovtekstene, er at det å fengsle noen i kontrollsamfunnet primært handler om å plassere noen under betingelser for en intens kunnskapsproduksjon, slik at deres atferd i større grad kan forutsees og mer finjusterte teknikker iverksettes for å frembringe lovlydige handlinger. De kunnskapsproduserende teknikkene fengslet tar i bruk, er mye mer dyptgripende enn de som er mulige i samfunnet utenfor

fengslet på en ikke-domfelt populasjon. Med utgangspunkt i Deleuzes skisse til kontrollsamfunnet og den maktanalysen denne gjør mulig, bør fengslets maktutøvelse forstås som et varierende system av teknikker for å styre de innsattes atferd, der hvilke tiltak som iverksettes, avgjøres av de spesifikke forholdene som oppstår i hvert enkelttilfelle. Med unntak av sikkerhetscellen skal ikke de innsatte holdes fast i ett rom³, og hva de skal gjøre til bestemte tider, eller hvilke verdier fangene skal lære, er ikke fastlagt. Visse tiltak kan under gitte betingelser tas i bruk for å få de innsatte til å oppføre seg på en bestemt måte. Lovene etablerer på den måten et fleksibelt system av umiddelbar kommunikasjon: Hvis tilfellet X forekommer under Y betingelser, iverksettes tiltak A. Videre kommer systemets kontinuerlige modulasjon av populasjonen til uttrykk ved at det ikke finnes noen norm å sanksjonere de innsattes oppførsel ut fra.

Et Deleuze-inspirert maktperspektiv gjør det dermed mulig å argumentere for at fengsling først og fremst er en maktteknikk som blottlegger fangen, vedkommendes historie og relasjoner for institusjonens blikk, og på bakgrunn av all denne informasjonen og beregnede sannsynligheter for fremtidige handlinger, etablerer et veloverveid og tilpasset sett av metoder for å frembringe den ønskede atferden. Perspektivet åpner for å se på fengslets murer som ikke lenger definerende for maktutøvelsen som foregår i fengslet. Murene er verken den primære maktteknikken som tas i bruk i fengsel, eller en uoverskridelig grense mellom institusjoner, men et symbolsk skille som underlegger de som befinner seg på innsiden, en form for makt som best kan forstås i lys av det Deleuze beskriver som kontroll. Fengslet kan sies å operere etter en institusjonell logikk basert på fortløpende vurdering av hvilke tiltak som skal iverksettes ut fra hva man til enhver tid ønsker å oppnå – hvilket ikke er fastlagt på forhånd –, og hvilke tiltak som er best egnet gitt betingelsene og sannsynlighetene for bestemte situasjoner. Logikken illustrerer maktutøvelsen i kontrollsamfunnet generelt, som videre kjennetegnes av en populasjonsregulering som kobler sammen de forskjellige institusjonene, slik at de kombinert utgjør en vev av teknikker for dividualiserende kunnskapsproduksjon, kontinuerlig modulasjon og umiddelbar kommunikasjon.

Sluttnoter

1. Takk til Emil Øversveen og Victor Lund Shammass for kommentarer på en tidligere versjon av dette manuskriptet.
2. I forskrift om straffegjennomføring (2002: §3–37) presiseres hvilke begunstigelser som kan fratras: «Tillatelse til å se på fjernsyn på innsattes rom, tillatelse til å ha privat datautstyr på innsattes rom, tillatelse til å ha tillitsjobb i eller utenfor fengslets område, tillatelse til å foreta innkjøp utenfor nødvendige artikler, tillatelse til å drive hobbyvirksomhet.»
3. Sivilombudsmannen (2017) observerte riktignok at enkelte innsatte på Ila fengsel i praksis ble sittende isolert på cellen i 22 timer eller mer i døgnet.

Referanser

- Bogard, W. (2007). The coils of a serpent. Haptic spaces and control societies. *Ctheory. 1000 Days of Theory*: td057. Hentet fra http://ctheory.net/ctheory_wp/the-coils-of-a-serpent-haptic-space-and-control-societies/ 4. september 2017.
- Bolt, M. (2011). *En anden verden. Små kritiske epistler om de seneste årtiers antikapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udrudere dem*. København: Forlaget Nebula.
- Christie, N. (1970). Modeller for fengselsorganisasjonen. I T. Axelsen og R. Østensen (Red.), *I stedet for fengsel (70–79)*. Oslo: Pax forlag.
- Deleuze, G. (1988). *Foucault*. London: Bloomsbury Publishing.
- Deleuze, G. (1995a). Control and Becoming. *Negotiations. 1972–1990 (168–176)*. New York: Columbia University Press.
- Deleuze, G. (1995b). Postscript on Control Societies. *Negotiations. 1972–1990 (177–182)*. New York: Columbia University Press.
- Deleuze, G. (1998). Having an Idea in Cinema (On the Cinema of Straub-Huillet). I E. Kaufman og K.J. Heller (Red.), *Deleuze and Guattari: New Mappings in Politics, Philosophy and Culture (14–19)*. Minneapolis: Minnesota University Press.
- Deleuze, G. (2009). En ny kartograf (Overvåkning og straff) [Norsk oversettelse av første kapittel av Delezes bok *Foucault*]. *Agora*, 2–3. 247–268.
- Eliassen, K.O. (2016). *Foucaults begreper*. Oslo: Spartacus forlag.
- Forskrift om straffegjennomføring. (2002). *Forskrift om straffegjennomføring* av 22. februar 2002 nr. 183 med hjemmel i lov av 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2002-02-22-183> 7. september 2017.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1994). *Overvåkning og straff. Det Moderne Fengsels Historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

- Foucault, M. (1999). *Seksualitetens historie I. Viljen til Viten*. Oslo: Exil.
- Foucault, M. (2009). *Biopolitikkens fødsel. Forelæsninger på Collège de France 1978–1979*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Foucault, M. (2012). *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Foucault, M. (2015). *The Punitive Society. Lectures at the Collège de France. 1972–1973*. London: Palgrave Macmillan.
- Gilbert, J. og Goffey, A. (2015). Control Societies: Notes for an Introduction. *New Formations: A Journal of Culture/Theory/Politics*, 84–85. 5–19.
- Hui, Y. (2015). Modulation after Control (Simondon contra Deleuze). *New Formations: A Journal of Culture/Theory/Politics*, 84–85. 74–91.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2012). *Rapport 15. mai 2012. INFOFLYT. Informasjonsutveksling mellom politiet og kriminalomsorgen i saker med alvorlig kriminalitet og høy risiko*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/jd/dokumenter/rapporter/2012/infoflyt-rapport_2012.pdf?id=2309098 4. september 2017.
- Personopplysningsloven. (2000). Lov om behandling av personopplysninger av 14. april 2000 nr. 30. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2000-04-14-31> 4. september 2017.
- Rabinow, P. og Rose, N. (2006). Biopower Today. *BioSocieties*, 1. 195–217.
- Rose, N. (2001). The Politics of Life Itself. *Theory, Culture & Society*, 18(6). 1–30.
- Sivilombudsmannen. (2017). *Besøksrapport. Ila fengsel og forvaringsanstalt. 6.–9. mars 2017*. Hentet fra <https://www.sivilombudsmannen.no/wp-content/uploads/2017/08/Besøksrapport-Ila-fengsel-og-forvaringsanstalt-2017-Endelig-til-nett.pdf> 18. november 2017.
- Straffegjennomføringsloven. (2001). Lov om gjennomføring av straff mv. av 18. mai 2001 nr. 21. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21?q=straffegjennomforingsloven> 4. september 2017.
- Ugelvik, T. (2011). *Fangenens friheter. Makt og motstand i et norsk fengsel*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Williams, R.W. (2005). Politics and Self in the Age of Digital Re(produ)ducibility. *Fast capitalism*, 1(1). Hentet fra https://www.uta.edu/huma/agger/fastcapitalism/1_1/williams.html 15. juli 2017.

